

Praktfullt om österbottnisk Ostindienresa på 1780-talet

Jan Kronholm, *En sjöresa till Ostindien. Fregattskeppet Concordias färd till Batavia 1782–1785*, 174 s., ill., Jakobstads museum, Jakobstad 2016.

JAN KRONHOLMS BOK om fregattskeppet Concordias färd till Batavia 1782–1785 kan innehållsligt delas i tre delar. I den första delen (kapitlen 1–4) ges en insiktsfull bakgrund till Concordias färd och läsaren upplyses om den långa skeppsbyggnads- och sjöfarartraditionen i Jakobstadstrakten och i Österbotten mera allmänt, om förutsättningarna för att idka utrikessjöfart under andra hälften av 1700-talet, hur fregattskeppet Concordia byggdes och vem skeppets befälhavare, kofferdikapten Claes Breitholtz, var. Bakgrunden är här något mer än en vanlig kontekstualisering i tid och rum. Kronholm lyckas i de första kapitlen med konststycket att koppla greppet om läsaren och väcka hens lust att sträckläsa boken. Visst förekommer det en del detaljinformation om skeppsbyggnadsteknik som kanske inte intresserar alla läsare men i regel är nivån helt rätt. Detaljinformationen serveras i lämpliga portioner och växelvis med upplysningar av mer allmän karaktär. De läsare som har en passion för segling och skeppsbyggnadskonstens tekniska utveckling under 1700-talet lämnas inte lottlösa. De torde få sitt lystmäte på ställen där Kronholm dyker in i kravellteknikens, kransågningens och de litsade ledseglens värld.

Riktigt intressant blir det när Kronholm placerar in byggandet av Concordia i en tidkontext där stapeltvånget precis upphävts och nya möjligheter att segla utomlands på egna österbottniska kölar öppnat sig. Nedervetilkaplanen Anders Chydenius insats i frågan om seglationsfriheten uppmärksammas och fallet Jakobstad och Concordia fungerar här som ett mycket konkret exempel på vad upphävandet av stapeltvånget betydde på ett lokalplan – detta trots att Jakobstad inte fanns bland de städer som beviljades stapelrätt vid riksdagen 1765–1766 utan fick fulla stapelrättigheter först 1793, vilket också Kronholm noterar. Seglationsfriheten kom både direkt och indirekt att ha ett mycket stort inflytande på hur rederinäringen utvecklade sig i de bottniska kuststäderna de första åren efter att stapeltvånget upphävts. Som bekant hade ju också Anders Chydenius, förkämpe i prästeståndet för det bottniska stapeltvångets upphävande, en nära koppling till Jakobstad via sin hustru Beata Magdalena Mellberg (1735–1819) och sin svärfar, handelsmannen och skeppsredaren i Jakobstad, Olof Mellberg (1700–1769).

Den andra huvuddelen i boken (kapitlen 5–8) handlar om Concordias utresa som gick via Lorient i Bretagne, Kapstaden och Mauritius till Batavia i Ostindien. I den här delen märker man att det ligger en stor forskningsinsats bakom framställningen. Kronholm har klarlagt samband mellan Concordia och holländska ostindiska kompaniet vilka förbisetts i tidigare forskning i ämnet. Också i övrigt ser man tydligt att många, långa timmar har satsats på arkivforskning. Kronholm är onödigt anspråkslös i det inledande ”Till läsaren”-avsnittet där han hävdar att han främst bygger sin framställning på tryckta källor. Det stämmer måhända men det är samtidigt värt att lyfta fram att Kronholm också jobbat med tidigare outnyttjat arkivmaterial och kunnat få fram helt ny information om Concordias resa, främst i relation till det holländska ostindiska kompaniet. I februari 2017 mottog Kronholm ett välförtjänt stipendium för boken av Svenska litteratursällskapet i Finland. En andra upplaga av boken är redan i tryck.

Den tredje delen av boken (kapitlen 9–14) handlar om uppehållet i Batavia, om sjukdomarna som med förödande kraft och ofta dödlig utgång drabbade besättningen där och om hemresan via Kapstaden, Azorerna och Amsterdam till Jakobstad. Boken avslutas med två kapitel där det rättsliga efterspelet, kapten Breitholtz fortsatta liv och minnet av Concordias Ostindienresa skildras. Med på hemresan i egenskap av skeppsläkare fanns upptäcktsresande Clas Fredrik Hornstedt som befann sig i Batavia vid tidpunkten. Eftersom Concordias skeppsläkare dött kunde Hornstedt förhandla sig till en gratis resa till Europa både för sig och sina lådor med naturalier mot löfte att ta hand om besättningens hälsa under hemresan. Kronholms framställning av Concordias hemresa bygger i mycket stor utsträckning på Clas Fredrik Hornstedts reseanteckningar i brevform, som gavs ut av Svenska litteratursällskapet i Finland redan 1888 och på nytt i kommenterad form 2008, då under titeln *Brev från Batavia. En resa till Ostindien 1782–1786*, utgiven av Christina Granroth. I och med att Kronholm för hemresans vidkommande så starkt kunnat stödja framställningen på Hornstedt-materialet uppstår en viss obalans mellan skildringen av utresan och hemresan. Detta är fullt förståeligt eftersom tillgången på material för hemresans vidkommande är så mycket större. Ändå framstår skildringen av utresan som den intressantare och mer välskrivna. Det är inte uteslutet att Kronholm haft vissa problem med att veta i hur stor utsträckning han kan utnyttja Hornstedt-utgåvorna utan att ”åka snålskjuts” på dem i för hög grad. Slutresultatet är dock fullt tillfredsställande.

En sjöresa till Ostindien är en vacker bok. Bokens grafiska uttryck är väl genomtänkt och utförandet stilrent. Endast elva uppslag saknar illustrationer. Håkan Skogsjö har med säker hand brutit om bild och text och skapat en smakfull helhet. Färgskalan, som går i stormblåa, havsgröna och manuskriptbeige toner, och valet av typsnitt träffar rätt. Särskilt vackra är

uppslagen i början av varje kapitel där man med välvalda illustrationer skapat en helhet med en helsidesbild till vänster och en stormblå rubrik på höger sida av uppslaget. Intrycket av resan som ett spännande äventyr förstärks av de summerande kapitelingresserna som under kapitelrubriken sammanfattar det centrala innehållet i kapiteln. Liknande kapitelingresser används bland annat i Tove Janssons *Muminpappans memoarer* där minst lika spännande äventyr och bravader som Concordias, Breitholtz och Hornstedts skildras.

Det ligger ett stort arbete bakom insamlandet av bildmaterial för boken. Målningar, teckningar och fotografier har tagits in bland annat från Koninklijke Bibliotheek i Haag, Scheepvaartsmuseum och Rijksmuseum i Amsterdam, Svenska litteratursällskapets Historiska och litteraturhistoriska samling, Museiverket, John Nurminens stiftelse och Jakobstads museums egna bildsamlingar. Den kursändring som många bibliotek och arkivinstitutioner gjort gällande utnyttjandet av bildmaterial i deras ägo, vägen från det hårt reglerade och kraftigt prissatta till det mera tillåtande och överkomliga, har haft en gynnsam effekt även på detta bokprojekt. I och med att materialet i många bildsamlingar nu kan användas lättare och till ett billigare pris, till och med gratis, har även den här boken kunnat smyckas med praktfulla bilder och kartor utan att stora summor behövt läggas på bildrättigheter. På den här punkten har utvecklingen gått i lovvärd riktning.

Kronholms text andas en säkerhet och ett lugn som utan tvivel är en frukt av hans långa karriär inom tidningsjournalistiken. Texten flyter lätt och har en inre drivkraft som gör det svårt för läsaren att lägga ifrån sig boken. Särskilt bra görs kapitelövergångarna där läsaren på ett naturligt sätt leds vidare i sin läsning. Det finns all anledning att gratulera samtliga upphovspersoner bakom Jakobstads museums njutbara publikation om fregattskeppet Concordia.

Maren Jonasson